

apartat que es dedica a traduccions del flamenc al català el volum *Miralls d'un altre paisatge. Antologia de narradors flamencs*, amb contes de dotze autors (Columna, 1988).

Ens hem referit anteriorment a diversos escrits del Bob de Nijs assagista, com són ara el dedicat a la presència de la música polifònica flamenca en les dues novel·les medievals traduïdes per ell; el que tracta un aspecte de l'art de Subirachs; els tres que descriuen les seves experiències com a traductor o l'assaig que acompanya la primera part de la selecció poètica apareguda a la revista *Reduccions*. Ara falta fer menció de l'extens estudi que va aparèixer el 1987 a les planes del número 10 de la *Revista de Catalunya* amb el títol d'«El procés de normalització lingüística de Flandes». L'autor hi resumeix la història del neerlandès, llengua que va sofrir una evolució divergent a les dues bandes d'una frontera política i que per aquesta raó va rebre dues denominacions: holandès al nord, flamenc al sud. Aquest últim, inclòs des del 1830 en un nou estat, Bèlgica, va aconseguir superar una etapa inicial de discriminació enfront del francès, l'altra llengua del mateix país, gràcies a una sèrie de lleis que el 1963 desemboquen en l'establiment de dues zones monolingües. La zona de llengua flamenca, Flandes, el 1980 va signar amb Holanda el *Tractat d'Unitat Lingüística Neerlandesa*, reconeixement oficial del fet que la llengua parlada als dos costats de la frontera és la mateixa i que li correspon una denominació comuna, que és la de *neerlandès*. Qüestió de noms feliçment (i envejablement) resolta.

Ja per acabar la ressenya de l'activitat assagística de Bob de Nijs, mencionem un breu escrit aparegut a la secció «Crònica» del número 29 (2007) de la revista *Estudis Romànics*. La nota, gairebé de compromís, sobre una trobada de traductors de Jaume Cabré, acaba amb unes consideracions originals sobre el paper de la música en la prosa d'aquest autor, i no només com a tema de l'acció, sinó també com a element determinant de l'estil.

L'activitat traductora bidireccional va donar a Bob de Nijs uns coneixements que van predestinar-lo a conrear la lexicografia bilingüe: és autor, juntament amb Ann Duez, dels diccionaris català-neerlandès i neerlandès-català de l'Enciclopèdia Catalana, apareguts, respectivament, el 1993 i el 2009. El primer dels dos conté una extensa introducció que aprofita trossos de l'assaig publicat quatre anys abans per la *Revista de Catalunya*.

L'obra de Bob de Nijs va merèixer diversos premis. La seva primera antologia de poesia catalana fou premiada pel Ministeri de Cultura belga; el 1991 rebé el Premi Internacional Ramon Llull de la Fundació Congrés de Cultura Catalana; el 1997 li fou atorgada la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya. L'any 2000 ingressà, com a membre corresponent, a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, on trobà companys que l'apreciaven i se l'estimaven, i que ara lamenten haver-lo perdut.

Kálmán FALUBA
Universitat Eötvös Loránd de Budapest (ELTE)
Institut d'Estudis Catalans

JOAQUIM MALLAFRÈ GAVALDÀ
(Reus, 1941-2024)

Això era en temps de la immediata postguerra. Més concretament, la primavera de 1941. A Reus. Al carrer ben popular de Sant Jaume. On neix Joaquim Mallafrè Gavalrà. En una ciutat mitjana del país, doncs. Llavors ella, com aquest, absolutament catalanòfona. D'una catalanitat ancestral, genuïna. Irreductible encara, en la vida quotidiana, familiar, veïnal, ciutadana de la seva àmplia massa social, a la castellanització-espanyolització imposada d'ençà la Nova Planta (1716).

Tot i el règim dictatorial imperant —llavors i fins molt després—, funciona prou bé en l'àmbit educatiu el sistema meritocràtic: la possibilitat d'accedir a beques si es treuen bones notes en els estudis.

El nostre futur homenot cursa el batxillerat a l'únic Institut d'Ensenyament Mitjà llavors existent a Reus, el Gaudí. On, al llarg dels anys cinquanta, s'implica també activament en la publicació de dues volenteroses revistes portaveu dels alumnes: *Ecos* i *Ocio*. Escrites a recer de qui llavors era el catedràtic de Filosofia, Francisco Hernanz Mínguez, un bon professor (no tots ho eren).

¿Cal dir, però, en quina única llengua són impartides les classes, redactats els exàmens, escrites les publicacions? ¿Cal recordar, també, com moltíssim abans que Charles A. Ferguson desenvolupés el concepte teòric de diglòssia (1959), aquesta, la realitat diglòssica, era una de progressivament arrelada a tot arreu de la nació catalana?

Al compacte pòsit de llengua de tribu de què Mallafrè, com tantes altres generacions anteriors, coetànies i posteriors, estava amarat, s'hi havia anat superposant la llengua de polis —l'exclusivament identificada amb la d'una tribu tota altra.

El curs 1959-1960 Mallafrè accedeix a la Universitat. La de Barcelona (no n'hi havia encara cap altra). On es matricula a Filosofia i Lletres, com llavors se'n deia. Continua compaginant-hi els estudis, de Filologia Romànica, amb l'activisme cultural, en el món de la dramaturgia. En què, segons testimoni de Josep Maria Benet i Jornet (el "Papitu", per a tots els seus incomptables i variats amics), a les seves memòries, intitolades *Material d'enderroc* (Edicions 62, 2010: 167), Mallafrè hi dirigia la delegació barcelonina del TEU (Teatro Español Universitario). El reusenc, que, com bé apunta Benet, «més tard es convertiria en model i mestre de traductors», hi fa coneixença quan es proposa de "reclutar actors" per assajar *El caballero de Olmedo* de Lope de Vega. Fins que la direcció n'és assumida per "l'Adrianet Gual" i Mallafrè hi passa a fer "d'actor protagonista".

Tant és. Acabada la carrera, Mallafrè s'incorpora al claustre de professors del seu Institut de batxillerat, el Gaudí de Reus. La diglòssia encara hi és preceptiva (i no cal dir com de perceptiva). Però el nostre home es troba ja en procés de casar harmònicament i complementària la llengua popular, viva, expressiva, secularment transmesa per via oral, amb la seva variant corresponent, la de la llengua fruit de la codificació culta, elaborada, estàndard, vehiculada a còpia d'estudi i de culturalització en la identitat idiomàtica pròpia de tot el país.

Una altra gran adquisició, tanmateix, és també en vies d'aconseguir Mallafrè: el coneixement aprofundit de l'anglès. Llengua a hores d'ara universal, omnipresent, omnímoda. Però que en aquelles dècades de la interminable postguerra era encara una raresa en els plans d'estudi, essent com hi era el francès la llengua predominant (a remarcar com això era així només a partir del 1945; abans, i d'ençà el 1939, les llengües impartides a l'ensenyament mitjà de l'Espanya imperial havien estat l'italià i l'alemany; cal demanar-se el perquè?).

Descobriments llavors gradualment, per part de Mallafrè, de la gran literatura en llengua anglesa. Fins a topar-se, previ contacte amb la traducció castellana que n'havia fet José María Valverde, amb aquest monument lingüístic i literari que és l'*Ulysses* de James Joyce. I ve que Mallafrè n'entoma el repte de fer-ne la traducció catalana. Una novel·la ideal perquè, atesa la seva gran varietat de registres idiomàtics i referencials, algú com Mallafrè hi apliqui el seu gran cabal de coneixements de tots aquests en una llengua com és ara la seva, la nostra, la catalana tant de tribu com de polis.

Però l'empresa és magna. I no hi ha de moment encara assegurat el suport editorial necessari per fer-ne viable la publicació. Només se'n sap i se'n parla, de la comesa encetada per Mallafrè.

En una tal circumstància, un dia indeterminat de la segona meitat dels setanta, a casa de Mallafrè i de la seva muller, Carme Buixeda, i en companyia de Joan Solà i de la seva muller, Adelaida Martínez Fraile, un col·lega que hi és convidat, igualment filòleg, deu anys més jove que Mallafrè, li proposa de publicar un tast de la seva traducció *in fieri* a la revista *Els Marges* (pervin-

guda enguany a cinquantenària), a tall d'avenç editorial (ara en deurien dir una *spoiler*). I així, al número 14 de la susdita revista, de setembre de 1978, p. 51-56, hi surt publicada «Penèlope (fragment del darrer capítol d'*Ulisses*)». I semblantment, a instàncies del mateix col·lega, és que al número 5 de la revista *Quaderns Crema* (de l'editorial del mateix nom), amb data setembre de 1981, p. 115-118, Mallafre hi dona a llum un apunt de reflexió traductològica: «Notes i eines de traducció d'*Ulisses*».

En l'endemig, el febrer d'aquell mateix any, és que havia aparegut per fi la traducció sencera de la novel·la *joyciana*, sota el segell editorial de Leteradura. Amb un èxit de recepció tan merescut com insospitat. Impensable fins llavors. Per què?

L'explicació, no per més simple menys versemblant, fora en principi per la solvència de la tasca traductòria de Mallafre. D'acord. Però hi intervenen també altres factors. Com ara la proclivitat totemitzadora d'una llengua i d'una cultura perpètuament a la defensiva, freturoses d'autoafirmació en el simbòlic. (¿Com comprendre altrament el succés de vendes, en el seu moment, de la GEC o dels diccionaris etimològic i onomàstic de Joan Coromines?).

Així mateix, de tots els compradors o, si més no, ocasionals apogetes de la traducció aquesta que fa al cas, ¿quants se l'han llegida calmosament en la seva intensa i extensa totalitat? O per il·lustrar-ho amb un exemple menor, però significatiu, reportat pel mateix Mallafre:

Sembla que un vulgarisme de l'anglès és dir *I knows* en lloc del normatiu *I know*. Una forma que Joyce posa, deliberadament, en boca d'algun personatge de la novel·la. Mallafre li fa correspondre hàbilment el mateix vulgarisme en català: *coneixo* en lloc de *conec*. Però ha d'advertir a qui va ser el corrector del text, Jem Cabanes (tothom té necessitat de corrector, el mateix Pompeu Fabra en tenia un, l'Emili Guanyavents), que la tal diguem-ne falta és volguda per la raó adduïda i, per tant, que l'hi respecti. I la pregunta llavors és: ¿quants de lectors de la versió de l'*Ulisses* per Mallafre van adonar-se del tal vulgarisme?; i ¿quants, dels qui ho fessin, no van tendir més aviat a creure que es tractava d'un lapsus del corrector o del mateix traductor?

En fi..., tot sovint l'oferta cultural (lingüística, literària, etc.) del país se situa molt per sobre de la demanda, de les expectatives, de les competències del públic a qui potencialment va destinada...

Mallafre, a finals de la dècada dels vuitanta, enllesteix la seva tesi doctoral, que li permet d'ingressar ja de ple dret, com a professor d'anglès, en el claustre professoral de la Universitat Rovira i Virgili. Tesi publicada el 1991 a *Quaderns Crema* amb el títol de *Llengua de tribu i llengua de polis: bases d'una traducció literària*.

Una aportació, si no ben bé pionera, sí en tot cas cabdal per als estudis de traductologia en el context cultural català. És llavors en relació amb aquesta disciplina tan ben analitzada per Mallafre que, al número 45 d'*Els Marges* (gener de 1992, p. 107-110), hi surt publicada una nota, «Entorn de la llengua de les traduccions», ponderant positivament les reflexions teòriques de Mallafre sobre el seu *métier* com a traductor, sempre partint de l'experiència acumulada a còpia de prodigar-se ell com a *translator* de la llengua de Shakespeare a la de Lluïa. I tot remetent, l'autor de la tal nota, germanòfil empedreït, a diverses ocurrences en paral·lel en la llengua de Goethe.

Ara i aquí seria del tot ocios inventariar tot el corpus de traduccions dutes a terme per Mallafre. Basti consignar, com a molt, la de Laurence Sterne, *Vida i opinions de Tristram Shandy* (1993), novel·la de composició complexa i, possiblement, la primera en què la trama narrativa ja no és reductible a la simple relació de l'argument.

I, encara, a propòsit de la producció de Mallafre més divulgativa, valgui invocar el que n'ha dit Francesc Parcerisas: «Mallafre posa tot el seu talent al servei de l'acostament al lector d'autors i textos que no sempre són ben coneguts, i ho fa, a més, amb una claredat d'exposició didàctica i molt ben sistematitzada» (pròleg a Joaquim Mallafre, *Uns i altres. Literatura i traducció*, Edicions del Centre de Lectura, 2016, p. 12).

El compromís cívic de Mallfrè s'ha vist reconegut amb la concessió de la Creu de Sant Jordi, de la medalla de la ciutat de Reus i del nomenament de fill il·lustre d'aquesta, així com el de soci d'honor del seu Centre de Lectura.

La seva dedicació professional l'ha dut a formar part de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. I, en jubilar-se als 65 anys, la culminació de la seva trajectòria com a docent universitari ve donada per la miscel·lània acadèmica que, sota l'escaient títol de *Paraula donada* (Benicarló: Onada Edicions, 2006), li ofereixen col·legues seus de la Universitat Rovira i Virgili.

En una dimensió més personal, potser paga la divertida pena d'esmentar que, amb el seu amic germanòfil abans al·ludit, i en un plànol gens professional, ans del tot lúdic (el de les calçotades amb valor gairebé institucional del Centre de Lectura), s'han fet tips d'explicar en comandita acudits i més acudits a desdir, fent bona així un cop més l'afirmació aquella d'un altre seu compatrici, Gabriel Ferrater, que, en resposta a la pregunta de quines eren les fonts del seu llenguatge poètic, posava en primer lloc "la procacitat reusenca". Doncs sí. Sana procacitat a raig, si no a través de la poesia com era el cas de Ferrater, sí a través d'aquesta forma literària simple, però no menys enginyosa i fins instructiva, que és l'acudit.

Joaquim Mallfrè Gavaldà ha estat, altrament, en un aspecte més privat, una persona religiosa, creient, practicant. Capaç, per això mateix, de suscitar majorment respecte i fins admiració a l'agnòstic més de pedra picada. A Reus, el 20 d'abril de 2008, va tenir lloc un taula rodona, al col·legi de La Salle, entorn del tema «Déu, de l'imaginari personal a la concreció existencial», amb participació, civilitzadament i amesurada, d'un membre de l'Església Evangèlica Metodista, d'un de la comunitat musulmana, de l'agnòstic de torn i de Mallfrè com a representant de la fe catòlica. No cal dir com aquest, sense evidentment convèncer ningú de les altres confessions (o el de l'aconfessionalitat), ja que tampoc no es tractava d'això, va saber defensar i argumentar la validesa de creure en el Déu del catolicisme, amb convicció ferma, però no pas exaltada i gens proselitista. Tot un exemple de tolerància.

Ara el benvolgut amic i admirat col·lega és mort. Acomiadar-lo amb un R.I.P. (*Requiescat In Pace*) sonaria massa convencional, potser. Amb un STTL (*Sit Tibi Terra Levis*), massa classicitzant, també potser.

Millor, doncs, davant la ineluctabilitat d'haver-nos de trobar tots, algun dia, al port, amb la Desconeguda, de portar ara i aquí a col·lació les paraules d'un altre gran irlandès, Oscar Wilde, i fer-ho en la llengua d'aquest, la tan estimada per Joaquim Mallfrè: «Death must be so beautiful. To lie in the soft brown earth, with the grasses waving above one's head, and listen to silence. To have no yesterday, and no tomorrow. To forget time, to forget life, to be at peace.» (*The Canterville Ghost*, cap. V).

Josep MURGADES
Universitat de Barcelona

MIQUEL PONS BONET
(1928-2024)

Miquel Pons Bonet, escriptor, professor, investigador literari i especialista en art, va morir a Manacor el 6 d'abril de 2024. Havia nascut a Ca s'Escolà (s'Alqueria Blanca, Santanyí) l'1 de febrer de 1928. La seva infantesa va transcórrer a Son Pons, la llar familiar. Estudià les primeres lletres al col·legi de les monges franciscanes i després passà a l'escola pública del poble. L'any 1941 marxà a Palma per estudiar al Col·legi dels P. Teatins, del carrer del Vi, com a alumne intern, i tres